

ПРОВІДНІ КОМПОНЕНТИ ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Постановка проблеми. Домагаючись розвитку фізичної культури і спорту необхідно бачити, як кількісну, так і якісну сторони цього процесу в той чи інший період з урахуванням кінцевих результатів. У зв'язку з цим, виключно актуального значення набуває процес вдосконалення підготовки фахівців, здатних вирішувати ці завдання, що володіють високим рівнем розвитку особистісних якостей, професійних здібностей, які володіють професійно-значущими вміннями і навичками та мають глибокі знання зі своєї спеціальності.

Аналіз попередніх досліджень. Здійснивши тривалу наукову апробацію, авторські теорії знайшли своє, більш сфокусоване продовження в працях, присвячених професійній підготовці вчителів фізичного виховання: Т. Ротерс (формування духовної культури); Л. Сущенко (теоретико-методичні основи професійної підготовки), О. Аксьонової (узагальнення кращого педагогічного досвіду вчителів фізичного виховання), А. Конаха, І. Ляхової, А. Черноштана (модульно-рейтингова технологія організації професійної підготовки майбутніх учителів), Г. Генсерук, Л. Іванової, Г. Кондрацької, А. Міненко, В. Наумчук (підготовка до виконання окремих функцій у межах професійно-педагогічної діяльності); В. Бабич, С. Ігнатенко (підготовка до формування окремих важливих якостей учнів); Л. Головатой, Р. Карпюка, Л. Морської (формування комунікативних умінь); В. Величко, М. Кричфалушого, В. Мазіна, Г. Михайлишин, С. Собка, О. Смакули, О. Федик (формування особистісних якостей, які забезпечують результативність педагогічної діяльності) тощо [1].

Аналіз поняття «професійне становлення» дозволив фахівцям [2] виділити такі основні положення:

– По-перше, професійне становлення – це система установ, що обумовлюють безперервність професійного становлення викладача з урахуванням потреб суспільства і особистості;

– По-друге, професійне становлення визначається як система методів задоволення професійних потреб викладача;

– По-третє, професійне становлення – це тривалий індивідуальний процес діяльності на отримання знань, формування умінь, навичок;

– По-четверте, поняття «професійне становлення» пов'язується з процесом формування особистості.

Педагогічна майстерність учителя – це комплекс умінь, необхідних для продуктивного рішення педагогічно-психологічних завдань. Педагогічні вміння – це система способів, прийомів і дій, яка спирається на сукупність знань, досвіду і здібностей, і свідомо реалізується тренером у педагогічній практиці. Уміння так само є критеріями розвитку педагогічних здібностей. У дослідженнях Ю. Бабанського педагогічні здібності розкриваються у взаємозв'язку з педагогічними вміннями, навичками і властивостями особистості.

А. Петровський вважає, що термін «вміння» позначає «володіння складною системою психічних і практичних дій, які необхідні для доцільною регуляції діяльності, наявними у суб'єкта знаннями та навичками». Автором також підкреслюється регулятивна функція умінь. О. Абдуліна розуміє під вміннями «володіння способами навчання і виховання, заснованими на свідомому використанні психолого-педагогічних знань». Часто «вміння» ототожнюється зі здатністю.

На думку А. Щербакіна, педагогічні вміння – це володіння функціональною системою психічних і практичних дій і операцій, спрямованих на управління розумовою діяльністю учнів у процес їхнього навчання, розвитку та виховання. Для формування педагогічних умінь велике значення мають суб'єктивна готовність майбутніх педагогів та їх здатність реалізувати свої знання, а також різноманітні елементарні вміння і навички роботи.

Майстерність педагога в цілому має складний характер, зумовлений необхідністю вирішення численної низки логічно взаємопов'язаних педагогічних завдань, які припускають усвідомлення кінцевої мети своєї діяльності і способів вирішення в процесі навчальної та позаурочної роботи співвіднесених між собою стратегічних, тактичних і оперативних завдань. У способі вирішення завдань, мають відобразитися всі основні компоненти навчальної діяльності [3].

Теоретична концепція Н. Кузьміної розкриває структуру діяльності вчителя, визначаючи її як процес вирішення завдань, відповідно до структури діяльності педагога у структурі його особистості.

Метою цієї статті є розглянути процес формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Вивчення провідних компонентів змісту діяльності вчителя дозволило визначити оптимальну структуру його знань, виявити і класифікувати професійно значущі уміння, що розвиваються в процесі діяльності, здібності і психологічні якості особистості, визначити особливості творчого вирішення педагогічних завдань.

Важливою складовою в структурі майстерності здібностей вчителя є його особистісні якості, що сприяють формуванню особистості юного спортсмена. Тому майстерність учителя можна розглядати як цілеспрямовану систему проявів властивостей його особистості, регулювання відносин, виявлення змін у становленні його особистості та визначення оптимальних способів впливу на неї.

Будь-яка спроба зрозуміти сенс діяльності людини неминуче зводиться до розуміння того, що є особистість. Історія розвитку уявлень про природу особистості – це, по суті, історія розвитку культур. Людина не тільки черпає із суспільства і культури, а й сама робить у них вклади. Тому в ряді філософських і психологічних напрямів (екзистенціалізма, гуманістична психологія, персоналізм та ін) на перше місце серед властивостей висувають творче, те, що породжує початок. Створюючи щось значуще для інших, людина створює значуще для самого себе, змінює, себе, творить свою особистість. Особистість розуміється як джерело творчості, а унікальність і неповторність особистості роблять її носієм унікального досвіду і потенційним творцем нового, унікального в культурі.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення особистості «як рівня «інтегральної індивідуальності», на якому здійснюються найголовніші життєві вибори, приймаються рішення, які мають доленосне значення для індивіда. Тільки під час прийняття таких рішень може бути виявлена справжня система життєвих цінностей людини, затверджено її уявлення про своє життєве призначення і сенс існування [4, с. 85]. На цьому рівні людина здатна усвідомити, заради чого відбувається певна дія. Особистістю можна назвати людину, що живе в широкому контексті культури та загальнолюдських цінностей, що володіє совістю, переконаннями, ідеалами, почуттям обов'язку, відповідальністю і гідністю. Особистість розуміється нами як носій смислів, як генератор і перетворювач смислів. Вона багатовимірна і несе в собі різні, але кореляційно пов'язані смислові орієнтації.

Важливим моментом у вивченні діяльності стало усвідомлення обмеженості традиційних методів її вивчення і застосування нової методології системного підходу. Однак слід зазначити, що в даний час з поля зору вчених випав один важливий, сутнісний аспект діяльності – її розуміння як форми самовираження, як форми становлення людини тим, що закладено в потенціалі, як завершення природи людини шляхом розвитку його можливостей (Арістотель, Спіноза, Фромм та ін.). Діяльність же найчастіше розглядається з позиції її продуктивності, прикладної значущості. Але така діяльність, як правило, жорстко детермінована, не вільна, а отже, і обмежена за можливостями розвитку особистості. Принциповим етапом освоєння діяльності є її прийняття студентом. Рішення про це визначається тим, наскільки уявлення людини про професію відповідає його потребам. Людина, обираючи професію, як би «проектуює» свою мотиваційну структуру на структуру чинників, пов'язаних з професійною діяльністю, через які можливе задоволення потреб. Чим «багатшими» є потреби людини, тим більш високі вимоги вона висуває до діяльності, але одночасно вона може отримати і більше задоволення від праці. Тільки людина з широкими життєвими інтересами, з «багатими» потребами здатна на натхненну, творчу працю і високу

активність. Оцінюючи пов'язані з професійною діяльністю чинники, здатні задовольнити потреби, людина приходить до рішення прийняти або не прийняти професію, а якщо прийняти, то в якій мірі і в якому аспекті. Прийняття професії породжує бажання виконати її певним чином, породжує певну детермінують тенденцію.

У процесі освоєння професії, в ході навчання та трудової діяльності відбувається розвиток мотиваційної структури суб'єкта діяльності, формується система професійних мотивів. Оскільки мотив є конструюючою ознакою діяльності, то перехід від навчально-пізнавальної діяльності студента до професійної діяльності фахівця багато в чому виступає проблемою трансформації пізнавальних мотивів у професійні. Ми вважаємо доречним згадати про дослідження А.Вербицького і Н.Бакшаєвої, які вважають, що «пізнавальні та професійні мотиви, будучи новоутворенням навчальної діяльності, виступають одночасно продуктом взаємних трансформацій і обумовлюють подальший розвиток як один одного, так багато в чому і самої діяльності. Пізнавальні та професійні мотиви не альтернативні за своїм змістом і статусу в загальній мотиваційній сфері особистості; одночасно проявляючись у ній, вони взаємодіють і стають змістотворними, одними з провідних у багатогранній мотиваційній сфері суб'єкта навчання.

Проблема формування та розвитку мотивів діяльності надзвичайно складна в силу її полімотивованості. І дійсно, діяльність практично ніколи не мотивується одним мотивом. Важливо – який мотив є для особистості в даній діяльності – головним, визначальним, провідним, а який – побічним, причому одні мотиви несуть змістотворних функцію по відношенню до потреб особистості, інші – тільки спонуку (мотиви-стимули). Для характеристики мотиваційної основи діяльності важлива ієрархія, структурованість мотивів. Саме ієрархія, супідрядність мотивів і дає можливість оцінити, який сенс має конкретна діяльність для особистості.

Загальний зміст діяльності визначається не тільки змістом мотиву як предмета потреби або потреб, що породили дану діяльність, а й другорядними смисловими складовими, наприклад, сенсом того ж предмета як цінності або проміжної мети. Можна сказати, що мотив – це багатосторонньо осмислений у контексті потреб особистості предмет, зміст якого передбачає необхідність для суб'єкта здійснити за допомогою діяльності ті чи інші зміни в своєму життєвому світі. Необхідно зазначити, що предмет може бути «матеріальний чи ідеальний, чуттєво сприйманий або даний тільки в поданні, в уявному плані», що предметом-мотивом діяльності можуть виступати як дискретні матеріальні та ідеальні об'єкти, так і цілі події (наприклад, вступ до ВНЗ або перемога в спортивних змаганнях) або ж специфічні дії суб'єкта (прочитання книги, виступ на науковій конференції або в змаганнях за збірну команду). «Мотиви впливають на діяльність, її загальний характер і ефективність опосередковано – через цілі» [5, с. 60]. За О. Тихомировою, мета – це усвідомлений образ майбутнього результату дій. Сенс цілі визначається її ставленням до мотиву. Мета і мотив можуть у конкретних випадках збігатися (наприклад, вступ до ВНЗ та здобуття освіти); тоді передбачений результат дій і буде тим, що спонукає і спрямовує діяльність. Однак, мотив може не збігатися з метою, іншими словами не усвідомлюватися. Це має місце насамперед у тих випадках, коли мета не є формою розвитку і конкретизації мотиву, і задана ззовні (наприклад мета – відстрочка від армії швидше за все не співпаде з пізнавальними мотивами особистості, які й не будуть усвідомлюватися нею).

У процесі професійного навчання формується мотивація адекватна процесу професійної педагогічної підготовки, а так як об'єктивно процес підготовки підпорядкований професійній діяльності, а мотивація професійного навчання підпорядкована ієрархії мотивів мотивації професійної діяльності, то ця мотивація адекватна і процесу педагогічної діяльності. Мабуть зміна мотивації пов'язана в першу чергу з перебудовою структури мотивів різних рівнів, зі зміною ступеня їх усвідомлення.

Бажання мати «достатньо» грошей виявляють більшість із опитаних нами випускників загальноосвітніх установ і студентів ВГАФК. Причинами такого бажання багато хлопців називають нестерпність їхнього нинішнього злиденного існування і переконання в тому, що практично всі блага в цьому світі купуються і продаються. При всьому внутрішньому протесті проти такого загальнолюдського орієнтира, не можна не погодитися з тим, що

кожна людина має право на самостійне (індивідуальне) визначення своїх цінностей і багато людей, дійсно, знаходять сенс свого життя і роботи в зароблянні грошей, які є важливою частиною сучасної людської культури. Вибір же педагогічної професії ніяк не пов'язаний із орієнтацією на матеріальні цінності, адже заробітна плата вчителів не відповідає уявленням молоді про забезпечене життя. Значить цінності педагогічної професії знаходяться не в сфері матеріальної забезпеченості, а в її сутнісно-змістовному аспекті.

Стосовно педагогічної освіти ці цінності приймаються особистістю, коли майбутній педагог як пріоритети професії виділяє творчий характер діяльності і можливість творчої самореалізації в ній, яка в свою чергу може відбутися, якщо у людини розвивати риси творчої особистості. Любов до своєї професії, до своїх учнів як цінність усвідомлюється вчителем в тому випадку, якщо він в кожному учні бачить неповторність та індивідуальність його особистості і вчителю надзвичайно цікаво і важливо сприяти її розвитку.

Гуманізація освіти передбачає «розвиток освітніх систем з урахуванням визнання одним із пріоритетних цінностей особистості педагога та учнів, гармонізацію їх інтересів, взаємин і умов для їх розвитку та саморозвитку» [2, с. 91]. Гуманізацію освіти не можна звести до якоїсь конкретної методики навчання. Це – ціннісна орієнтація, але щоб ця цінність увійшла у свідомість педагога, в систему його особистісних орієнтирів, необхідне розкріпачення самої особистості педагога, зміна його способу життя, способу мислення і вчинків.

Розмірковуючи про ціннісний потенціал фізичної культури та спорту, В.Бальсевич виділяє два рівні цінностей: суспільний і особистісний [5]. До суспільних цінностей фізичної культури він відносить накопичені людством спеціальні знання, спортивну техніку, технології спортивної підготовки, методики оздоровлення, спортивні досягнення – все те, що створено людьми для їхнього фізичного вдосконалення, оздоровлення та організації здорового способу життя. Особистісний рівень освоєння цінностей фізичної культури визначається знаннями людини в галузі фізичного вдосконалення, руховими вміннями і навичками, здатністю до самоорганізації здорового стилю життя, орієнтацією на заняття фізкультурно-спортивною діяльністю.

Доречно спробувати дати порівняльний аналіз двох педагогічних типів: предметно-орієнтованого й особистісно-орієнтованого, скориставшись деякими характеристиками, розкритими в роботах В. Серікова.

Розглядаючи ці типи, необхідно відзначити переважну вираженість деяких критеріїв діяльності, а не їх незмінну постійність

Мотиваційно-сислової аспект діяльності предметноорієнтованого педагога може бути охарактеризований функціональним виконанням освітніх програм, в основі яких – передача усталених висновків наукового і практичного досвіду, загальноприйнятих «значень». Ієрархія орієнтації наступна: предметна, інтелектуальна, соціальна. Цілі діяльності задані нормативною програмою, а зміст обмежено рамками предмета. У предметно-орієнтованого педагога переважає репродуктивна, традиційно-педагогічна діяльність і описово-пояснювальне навчання, яке цілком може сприяти розвитку розумових процесів. Оцінюючи діяльність учнів, він поділяє їх на успішних і відстаючих, переносячи оцінку діяльності на особистість і орієнтуючись в основному на сильних учнів. Характер педагогічного спілкування офіційний, обмежений часом уроку. За даними С.Кондратьєвої такі викладачі часто використовують негативні оцінки (моралі, нотації) і дисциплінують впливом (наказ, команда). Метою діяльності особистісно-орієнтованого педагога виступає сама особистість дитини, як певна складова освіти. Він прагне творчо використовувати освітні програми для розвитку особистості школяра – формування у нього специфічного досвіду «бути особистістю». Переважна орієнтація – соціальна і тільки потім інтелектуальна і предметна. Зміст діяльності визначається процесом співпраці двох суб'єктів: вчителі й учні. Педагогом враховуються різні типи та рівні засвоєння навчального матеріалу. Навчання носить проблемнопошуковий характер, у процесі набуття предметного досвіду відбувається саморозвиток суб'єкта, вироблення ним власних «смислів» досліджуваного матеріалу. Особистісно-орієнтований педагог оцінює не особистість, а її успіхи, навіть незначні, надаючи також учневі можливість самооцінки діяльності. Учні прагнуть продовжити

спілкування, з учителем у неофіційній обстановці, тим самим продовжуючи час його впливу на себе.

Під час порівняння цих двох типів образ особистісно-орієнтованого педагога виглядає набагато привабливішим і конкурентоспроможним у ситуації кризового стану народної освіти. Проте, слід пам'ятати, що недоцільно розділяти існуючі педагогічні кадри на два протилежних табори, так як реальна педагогічна діяльність, набагато більш багатогранне і складне явище, що включає в себе різні технології навчання, що переслідують благі цілі освіти та виховання підростаючого покоління. Йдеться про розвиток загальної освітньої парадигми – концепції особистісно орієнтованої освіти, яка суттєво по-новому визначає сутність педагогічної діяльності. У своїй монографії В. Серіков називає педагогічними такі дії вчителя, коли ним цілеспрямовано створюються умови, що ставлять учня в позицію суб'єкта, свідомо приймається ціннісний зміст досвіду, пропонованого вчителем. Власне педагогічним є обмін цінностями, смислами, а не тільки інформацією як такої. Освіта на особистісному рівні – це значеннєве, суб'єктне сприйняття реальності, так як функція людського пізнання – не тільки дізнатися, а й осмислити світ. Традиційна ж система освіти може бути охарактеризована як знання (центристська система). Вона орієнтує учнів на оволодіння певними знаннями, вміннями, навичками, тобто зовні заданими нормативами. Відповідно до цього, можна припустити, що сенс діяльності вчителя орієнтованого на предмет і особистісноорієнтованого педагога значно різняться. Оскільки особистісний підхід передбачає спілкування вчителя і учнів не на рівні «знань», а «смыслів», то для здійснення такого підходу велика роль власної мотивації, усвідомлення ним саме цінності своєї праці. Якщо мотиви мають «вимушений», відчужений, неспецифічний для педагогічної діяльності характер, то набір цілей, засобів і методів, використовуваних учителем у діяльності, не сприяє формуванню сенсу їй адекватного. За даними І. Нікішине близько 40% вчителів мають мотиви, не пов'язані з професійною самореалізацією.

Для прикладу скористаємося наступними типами мотивації: 1. Мотивація вимушеності педагогічної діяльності (сенс діяльності – в необхідності виконання певних професійних функцій); предметно-творча мотивація (сенс діяльності полягає в можливості заняття улюбленою справою); 2. Мотивація поза педагогічною діяльністю (сенс – в утвердженні своєї особистості, її значимості без урахування інтересів інших суб'єктів навчального процесу, у бажанні заробити і т. д).

Висновки. Усі перераховані смисли не адекватні педагогічній діяльності, так як одні з них утворені неспецифічними для педагогічної діяльності потребами, а інші мають цілі вельми віддалені від пріоритетів сучасної освіти, які проголошують абсолютну цінність особистості.

Література:

1. Папуча В.М. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичного виховання в процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук / В.М.Папуча. — Запоріжжя, 2010. – 273 с.
2. Чернышенко Ю.К. Научно-педагогические основания инновационных направлений в системе физического воспитания детей дошкольного возраста ; автореф. дис.... д-ра. пед. наук. / Ю.К.Чернышенко.— Краснодар, 1998. — 50 с.
3. Минияров В.М. Теория обучения в физическом воспитании / В.М.Минияров, И.Г.Бердников. – Самара : СамГПУ, 1992. – С.58.
4. Лубышева Л.И. Социальное и биологическое в физической культуре человека в аспекте методологического анализа / Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры.— 1996. - № 1. – С. 10- 17.
5. Бальсевич В.К. Физическая подготовка в системе воспитания культуры здорового образа жизни человека / В.К.Бальсевич // Теория и практика физической культуры. — 1990.— №1.— С. 22-27.

У статі звертаємо увагу на необхідність розвитку педагогічної майстерності майбутнього учителя фізичної культури та процеси її становлення.

Ключові слова: педагогічна майстерність, майбутні учителі фізичної культури.

В статье обращаем внимание на необходимость развития педагогического мастерства будущего учителя физической культуры и процессы ее становления.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, будущие учителя физической культуры.

The article draw attention to the need to develop pedagogical skills of teachers of physical culture and processes of its formation.

Keywords: teaching skills, future teachers of physical culture.